

Dagtilbuddets betydning for børn i udsatte positioner

Af Kirsten Elisa Petersen

FOTO: COLOURBOX.COM

Tema: Dagtilbuddets betydning for børn i udsatte positioner

Pædagogisk indblik
Nr. 02
oktober 2019

Dagtilbuddets betydning for
børn i udsatte positioner
© forfatteren, DPU,
NCS og Aarhus
Universitetsforlag

Design:
Tøke Bjørneboe

Layout:
lb Jensen

ISBN
978 87 7219 0655

ISSN
2596-9528

dpu.au.dk/paedagogiskindblik

03
Pædagogisk indblik

04
Dagtilbuddets betydning for børn i udsatte positioner

05
Overordnede kommentarer til litteraturen på feltet

08
Forskningen i dagtilbuddets betydning for børn i udsatte
positioner – kort fortalt

11
Hvilke børn taler vi om, når vi taler om børn i udsatte
positioner?

14
Hvorfor er dagtilbuddet vigtigt for børn i udsatte
positioner?

15
Hvordan er dagtilbuddet tilrettelagt, så det får betydning
for børn i udsatte positioner?

23
Hvad betyder det for børn fra udsatte boligområder, at
de kommer i dagtilbud?

26
Hvad betyder det for børn i udsatte positioner, at de
kommer tidligt i dagtilbud

30
Om forfatteren

30
Tak til

30
Referencer

Pædagogisk indblik

03 – 31

Forskningsoversigten, du sidder med, er en del af en serie forskningsoversigter, der hedder Pædagogisk indblik. Med Pædagogisk indblik vil vi gerne give praktikere inden for henholdsvis dagtilbud, grundskole, ungdomsuddannelse og videregående uddannelse et let tilgængeligt indblik i og overblik over den eksisterende forskning på forskellige områder – i dette tilfælde om dagtilbuddets betydning for børn i udsatte positioner. Hver forskningsoversigt udarbejdes af forskere fra DPU, Aarhus Universitet, der allerede selv forsker på det pågældende område. Forskningsoversigterne fagfællebedømmes. Det betyder, at to andre forskere, der har indgående kendskab til forskningsområdet, har læst forskningsoversigten kritisk, hvorefter den er gennemskrevet igen med henblik på at imødekomme kritikken. Formålet hermed er at sikre den videnskabelige kvalitet af forskningsoversigterne. Forskningsoversigterne bliver også læst og kommenteret af en gruppe praktikere. I dette tilfælde har pædagoger og dagtilbudsledere fra forskellige dagtilbud bidraget som kritiske læsere. Hanne Ebbesen, Line Thorkildsen, Steffan Bøgvad, Aishah Olesen samt Ane Andersen skal have stor tak for hjælpen.

Vores ambition med forskningsoversigterne er, at de kan hjælpe praktikere (i denne oversigt vil det fx sige pædagoger, dagtilbudsledere, forvaltninger, PPR og pædagogstuderende) til at opnå den indsigt i et givet forskningsfelt, der skal til for selv at kunne tage stilling til forskningsresultaterne. Derfor har vi lagt vægt på, at forskningsoversigterne ikke bare skal formidle et overblik over eksisterende forskningsresultater, men også indblik i de grundantagelser, der ligger bag de forskellige studier. Afhængigt af temaet for forskningsoversigten kan det have at gøre med, hvordan en given forståelse af læring bag en specifik undersøgelse øver indflydelse på forskningsspørgsmål, forskningsdesign og resultater.

I denne forskningsoversigt handler det eksempelvis om, hvordan forskerne bag specifikke undersøgelser beskriver børn i udsatte positioner, men også om at rette opmærksomhed mod, hvad der indkredses som vigtige eller betydningsfulde indsatser i dagtilbud, som angives at kunne støtte og hjælpe denne gruppe børn.

Pædagogisk indblik indeholder i tilknytning til hver forskningsoversigt en eller flere opgaver, en power point-præsentation og et produkt (fx en podcast eller en grafisk illustration), som praktikere kan arbejde med, fx på pædagogiske temadage. Vi håber, at Pædagogisk indblik dermed kan danne afsæt for at diskutere og videreudvikle praksis inden for de temaer, som forskningsoversigterne beskæftiger sig med. Hvis du får lyst til at læse mere, kan du lade dig inspirere af referencerne i forskningsoversigten og finde dem i referencelisten.

Forskningsoversigten om dagtilbuddets betydning for børn i udsatte positioner er baseret på et litteraturstudie, hvor i alt 160 studier blev inkluderet. Hvis du vil læse mere om fremgangsmåden og se, hvilke studier der er inkluderet i forskningsoversigten, kan du gå ind på dpu.au.dk/paedagogiskindblik. Her finder du bl.a. en såkaldt protokol, dvs. et dokument, som indeholder oplysninger om undersøgelsesspørgsmål, definitioner og afgrænsninger, søgeord og søgestreng, litteraturstudiets design, kriterier for in- og eksklusion af studier og informationer om, hvordan studierne er læst.

God læselyst.

Dagtilbuddets betydning for børn i udsatte positioner

04 - 31

Denne forskningsoversigt handler om dagtilbuddets betydning for børn i udsatte positioner, herunder hvilken betydning det har, at denne gruppe børn kommer tidligt i dagtilbud.¹ I forskningsoversigten undersøger jeg, hvad vi ved fra eksisterende forskning på området om dagtilbuddets betydning for denne gruppe børn, ligesom det mere specifikt udforskes, hvad vi kan forstå ved udtrykket 'børn i udsatte positioner' og begrebet dagtilbud. Desuden ser jeg på, hvad det betyder, at denne gruppe børn begynder tidligt i dagtilbud.

Mit fokus er ligeledes på at undersøge, hvordan dagtilbud er tilrettelagt, og hvilke pædagogiske indsatser, fx læringsmiljøet, kvaliteten af det pædagogiske arbejde og pædagogers faglige kompetencer, der i forskningsfeltet viser sig at have betydning for børn i udsatte positioner, deres hverdag, trivsel og udvikling. Endelig rettes der opmærksomhed på studier, der har undersøgt betydningen af, at børn, der vokser op i udsatte boligområder, kommer i dagtilbud. Der er fokus på dagtilbud for børn i alderen 0-6 år og på børn, som befinder sig i udsatte positioner, men ikke på såkaldte specialinstitutioner og specialpædagogiske indsatser rettet mod børn med fysiske og psykiske handicap.²

I søgeprocessen til denne forskningsoversigt har jeg inddraget 160 studier, hvoraf 56 studier indgår direkte. Søgeprocessen omfatter studier for perioden 2009-2019. De inddragede studier er alle fagfællebedømt og udvalgt som repræsentative for forskningsfeltet og omfatter studier, der fx afspejler forskningsmetoder, pædagogiske indsatser på området eller teoretiske forståelser og tilgange til denne gruppe børn og dagtilbud. Ligeledes

er det tilstræbt at præsentere forskning fra både det internationale, det nordiske og det danske område.³

Når denne forskningsoversigt beskæftiger sig med dagtilbuddets betydning for børn i udsatte positioner, er det relevant at knytte nogle indledende bemærkninger til, hvad det er for nogle børn, der rent faktisk er tale om i denne sammenhæng. Begrebet udsatte positioner er her valgt som en overordnet betegnelse for børn, der på forskellig vis er udsatte i deres opvækst- og livsforhold. Det er en meget bred betegnelse og er ikke nødvendigvis den betegnelse, der bruges i forskningsfeltet, særligt ikke i international forskning. Denne betegnelse er dog valgt her, da det som udgangspunkt har været vigtigt ikke på forhånd at udpege og stigmatisere nogle børn eller at placere udsathed som noget, der hører til hos barnet, og samtidig arbejde med en så åben betegnelse som muligt, så søgeprocessen ikke på forhånd udelukkede studier, der ellers kunne være relevante at udforske og eventuelt medtage i oversigten. Hvordan vi mere præcist kan forstå denne gruppe børn, vil blive uddybet senere i oversigten.

1 Begrebet *dagtilbud* anvendes i denne sammenhæng og omfatter pasningsformer for børn i alderen 0-6 år, dvs. daginstitutioner og dagpleje. Der er dog ikke i søgeprocessen indkommet forskning i en dansk sammenhæng, der udforsker dagplejens betydning for børn i udsatte positioner. Dog fastholdes begrebet dagtilbud, da dette er det begreb, der benyttes i Danmark (se evt. uddybende i forskningsprotokollen, forskellige beskrivelser af begrebet dagtilbud i de forskellige lande).

2 Se evt. WHO's diagnosemanual, der omfatter den internationale statistiske klassifikation over sygdomme og relaterede sundhedsproblemer ICD-10 (min oversættelse fra engelsk). Diagnosekriterierne for psykiske lidelser fremgår af den europæiske manual ICD-10 og den amerikanske manual DSM-5.

3 For en uddybning af søgeproces og udvælgelse af inddragede studier, se protokollen.

Overordnede kommentarer til litteraturen på feltet

05 – 31

Når man forsøger at læse på tværs af forskningslitteraturen om dagtilbuddets betydning for børn i udsatte positioner, tegner der sig et billede af et forskningsfelt, hvor der overordnet er stor enighed om, at dagtilbud er en vigtig indsats for denne gruppe børn (Watamura et al. 2011; Nabuco et al. 2014; Navarro-Cruz & Luschei 2018). Dog viser det sig også, at der eksisterer mange forskellige former for dagtilbud i forskellige lande, og det kan være ganske vanskeligt i studierne at indkredse, hvordan et dagtilbud rent faktisk ser ud og er tilrettelagt. Ikke alle lande har etableret dagtilbud for alle børn inden skolestart, og i flere lande er det tilsyneladende netop børn i udsatte positioner, der typisk *slet ikke* kommer i dagtilbud (Crosby et al. 2010; Goldfeld 2016).

Flere af studierne tager derfor også deres afsæt i at udforske en særligt tilrettelagt dagtilbudsindsats, i en udvalgt tidsperiode, for børn i udsatte positioner og udforsker ikke, hvad dagtilbud betyder som en *integreret* del af alle eller nogle børns liv i alderen 0-6 år. Disse forskelle lande imellem og forskelle i former for dagtilbud vil jeg give eksempler på i forskningsoversigten.

Betydningen af, at børn i udsatte positioner kommer *tidligt* i dagtilbud, er ligeledes bundet til store forskelle lande imellem (Burger 2012a; Vandenbroeck et al. 2014). Langt de fleste af søgeprocessens internationale studier præsenterer dagtilbudsindsatser for børn i alderen 3-5 år, og det er overvejende i de nordiske lande, at vi finder studier, der fokuserer på det, vi kender som børn i vuggestuealder.

FOTO: MIKAL SCHLOSSER

ren (Pölkki & Vornanen 2016; Vik 2014 Nielsen 2017; Munck 2017). I en dansk og nordisk sammenhæng vil vi traditionelt tænke på, at det at komme tidligt i dagtilbud er at starte i vuggestue eller dagpleje i etårsalderen, men dette er langt fra tilfældet i andre lande. Der er således store forskelle lande imellem i forhold til, hvornår børn overhovedet kommer i dagtilbud, og hvad der opfattes som tidligt, er derfor også afhængigt af forskellige landes socialpolitiske, økonomiske, kulturelle og historiske traditioner.

Forskningsfeltet er til gengæld generelt præget af stor enighed om, hvilke børn der befinder sig i udsatte positioner. Særligt de internationale studier peger på, at børn i udsatte positioner omfatter børn, der fx vokser op i fattigdom, har flygtninge- eller indvandrerbaggrund, har forældre, der ikke har en uddannelse og ofte eller periodisk ikke er tilknyttet arbejdsmarkedet (Magnuson & Waldfogel 2016; Owen & Anderson 2017). Beskrivelserne af børn i udsatte positioner belyses typisk indledningsvist i studierne og med henvisninger til, hvad forskningsfeltet generelt ved om, hvordan denne gruppe børn klarer sig på længere sigt i livet, fx i skole, uddannelses- og voksenliv.

Feltet er også præget af, at langt de fleste undersøgelser er udarbejdet i angelsaksiske lande og langt overvejende i USA. Undersøgelserne er med andre ord udarbejdet i specifikke nationale, økonomiske, politiske og kulturelle sammenhænge, der kan være forskellige fra danske dagtilbud. Det har jeg forsøgt at gøre læseren opmærksom på ved at nævne, hvilke lande de forskellige undersøgelser er lavet i, men læsning af forskningsoversigten fordrer, at læseren holder de specifikke undersøgelser op over for den danske lovgiv-

ning på dagtilbudsområdet og en dansk dagtilbudskontekst.

Kun ganske få af de indkomne studier – sammenlignet med det internationale forskningsfelt – udforsker dagtilbuddets betydning for børn i udsatte positioner i en dansk sammenhæng. Det kan undre, i og med at flere studier, som beskæftiger sig med børn i udsatte positioner i dagtilbud, peger på, at netop denne gruppe børn ofte har det sværere i dagtilbuddet end andre børn. Ligeledes peger flere studier på, at denne gruppe børn (på trods af at de har været i dagtilbud) er i risiko for at klare sig dårligere på længere sigt i livet i forhold til fx skolegang, uddannelse, sundhed og adgang til arbejdsmarkedet sammenlignet med børn, der ikke befinder sig i udsatte positioner. Det er således i Danmark, såvel som i mange andre lande, en påtrængende problemstilling at udvikle og tilrettelægge dagtilbuddet, således at børn i udsatte positioner får den støtte og hjælp, de har brug for (Petersen 2009; Jensen et al. 2009; 2013).

I flere af de internationale studier, der ligger til grund for forskningsoversigten, er der også et fravær af egentlige teoretiske belysninger af, hvad pædagogik i dagtilbud er. De indsatser, der tilrettelægges og udforskes i de forskellige studier, beskrives ofte ikke med afsæt i teori om pædagogik (Petersen 2009). Typisk peges der på, at der iværksættes indsatser, der er koncentreret om at forberede denne gruppe børn til skolegang, fx gennem sprogtræning, læsning og historiefortælling. Fraværet af pædagogiske teorier åbner op for andre spørgsmål, som har svært ved at blive besvaret i læsningen i de indkomne studier. Hvilken pædagogisk teori ligger der bag forskellige indsatser, som fokuserer fx på

barnets dannelse, selvstændighedsudvikling, nysgerrighed og kreativitet? Eller på betydningen af barnets leg sammen med andre børn? Og hvordan forstås læring i relation til denne aldersgruppe? Dette er spørgsmål, som altid er påtrængende i en dansk dagtilbudspædagogik, uanset om der tilrettelægges indsatser for alle børn eller kun for nogle børn, men som er fraværende i store dele af den internationale forskningslitteratur.

Slutteligt er det vigtigt at have for øje, at flere af de internationale studier også peger på betydningen af personalets uddannelse og uddannelsesniveau i arbejdet med børn i udsatte positioner (Peeters & Sharmahd 2014). Men også i forhold til personalet er der store forskelle lande imellem. I nogle studier er der opmærksomhed på betydningen af, at personalet er uddannet til at arbejde med børn, men det er langt fra i alle lande, at der eksisterer en egentlig pædagogisk professionsbacheloruddannelse, og slet ikke en uddannelse af det tidsomfang og indhold, vi kender herhjemme og i de øvrige nordiske lande. Betegnelsen personale bliver derfor benyttet i de studier, der er inddraget fra det internationale forskningsfelt, hvor personalets uddannelse og uddannelsesniveau ikke er ekspliciteret, mens begrebet pædagog og pædagogisk personale vil blive anvendt for de danske og de nordiske studier.

Forskningen i dagtilbuddets betydning for børn i udsatte positioner – kort fortalt

08 – 31

Forskningsoversigten her dykker ned i en række spørgsmål, som jeg kan se, at mange af undersøgelseerne på området beskæftiger sig med. Forskningsoversigten er struktureret efter disse undersøgende spørgsmål. De fem spørgsmål, som forskningsoversigten adresserer, er:

Hvilke børn taler vi om, når vi taler om børn i udsatte positioner?

At udforske, hvordan og på hvilke måder forskningsfeltet beskriver børn i udsatte positioner, er centralt, fordi der netop ikke er tale om alle børn i alderen 0-6 år, men særlige grupper af børn. Dette forhold afspejles meget tydeligt i forskningsfeltet (Collins & Dennis 2009; Bingham & Patton-Terry 2013; Becker et al. 2016). Karakteristisk for forskningen er, at de fleste internationale studier beskriver denne børnegruppe ud fra en lang række faktorer, fx økonomisk fattigdom, etnisk minoritetsbaggrund og forældrenes socioøkonomiske forhold.

Dette karakteristikum ændrer sig dog, når forskningen er udført i de nordiske lande. Her bliver forståelser af børn i udsatte positioner i højere grad forankret i (forskellige) teoretiske tilgange, som det fx afspejles i danske studier foretaget af Jensen et al. (2009; 2013), der bl.a. trækker på den uddannelsessociologiske forskning (Bourdieu & Passeron 2006; Hansen 2003) og derigennem indkredser, hvordan dagtilbuddets pædagogik kan risikere at medvirke til både at fastholde og reproducere (social) ulighed, så børn, der befinder sig i udsatte positioner i deres livsforhold, også er dem, der har sværest ved at profitere af dagtilbuddets pædagogiske indsatser.

Dog er det tydeligt for langt størstedelen af de internationale studier, at disse forhold (økonomisk fattigdom, flygtninge og immigranbaggrund og forældrenes vanskelige livsforhold) ikke analyseres med afsæt i teoretiske perspektiver, fx om samfundsmæssig ulighed, eksklusionsprocesser eller teorier om stigmatisering, men overvejende bliver oplistet som en række forhold og faktorer, der medvirker til at placere børnene i udsatte positioner i livet (Magnuson & Waldfogel 2016; McKeown et al. 2015; Mitchell & Meagher-Lundberg 2017).

Hvorfor er dagtilbuddet vigtigt for børn i udsatte positioner?

I et bredt vue over forskningen på området tegner der sig et billede af et forskningsfelt, der både har en historisk relativt lang tradition, og som samtidig er meget omfattende.

Den historisk lange tradition knytter primært an til studier fra USA (Schweinhart et al. 1993; Ramey et al. 1979; Weikart et al. 1978), hvor der tidligt i 1960'erne blev iværksat særligt tilrettelagte indsatser for nogle af disse børn, inden de begyndte i skole, og disse særlige indsatser blev samtidig fulgt forskningsmæssigt gennem flere år.

Forskningen på området er samtidig også meget omfattende. Stort set alle lande i Nordamerika såvel som Europa har gennem de seneste år præsenteret forskningsundersøgelser, der på forskellig vis udforsker, hvorfor dagtilbud har betydning for børn i udsatte positioner. Det centrale argument i forskningsfeltet om, hvorfor dagtilbud har betydning, præsenteres overvejende med afsæt i et fremadrettet blik. Udgangspunktet er, at hvis man støtter

og hjælper børn i udsatte positioner læringsmæssigt, socialt og emotionelt, så er der mulighed for, at de klarer sig bedre på længere sigt i skolelivet (Becker et al. 2016; Watamura et al. 2011; Lowenstein 2011). Samtidig er det vigtigt at pege på, at der i høj grad er tale om forskellige metodiske tilgange inden for feltet.

I den internationale forskning anvendes typisk kvantitative metoder, ofte med store grupper af børn og forældre, der bliver testet gennem en række testmetoder, fx før, under og efter en særligt tilrettelagt dagtilbudsindsats (Melhuish 2004; Lowenstein 2011; Navarro-Cruz & Luschei 2018), mens den danske og nordiske forskning i højere grad anvender kvalitative metoder, fx feltarbejde, observationer og forskningsinterview i allerede eksisterende dagtilbud (Bondebjerg et al. 2017; 2018; 2019; Højen-Sørensen et al. 2016). De to forskningsmæssige tilgange giver naturligvis forskellige former for viden, og jeg har forsøgt at præcisere disse forskellige tilgange, når et studie præsenteres, så læseren kan forholde sig til de forskellige forskningsmetoder, der bringes i anvendelse.

Hvordan er dagtilbuddet tilrettelagt, så det får betydning for børn i udsatte positioner?

Forskerne på området er generelt meget enige om, at dagtilbud har stor betydning for børn i udsatte positioner, men hvordan indsatsen i dagtilbud skal se ud – dvs. indholdet i indsatsen, herunder det tidsmæssige omfang af indsatsen – er der ikke entydighed omkring. I et bredt udsnit over forskningsfeltet undersøges det således, hvilke indsatser der er særligt vigtige for denne gruppe børn, altså det, vi i dansk sammenhæng ville betegne det pæda-

gogiske indhold og kvaliteten i dagtilbuddet, og går tættere ind på dette spørgsmål ved at opdele det i tre tematiske underafsnit. Det første tematiske underafsnit kigger på de indsatser, der er tilrettelagt rettet mod børnene. I nogle studier er der opmærksomhed på både børn og forældre, og dagtilbuddets betydning for forældrene vil derfor også blive udforsket i det andet tematiske afsnit. Det tredje og sidste tematiske afsnit kigger på betydningen af pædagogens faglighed og kompetencer i arbejdet med denne gruppe børn.

Hvad betyder det for børn fra udsatte boligområder, at de kommer i dagtilbud?

Hvad det betyder for børn, der vokser op i udsatte boligområder at komme i dagtilbud, er et af de sidste spørgsmål, denne forskningsoversigt udforsker. Betegnelsen udsatte boligområder anvendes ofte i forskningsfeltet og omfatter typisk by- og boligområder, hvor der bor mange fattige borgere og ligeledes ofte borgere med migrant- eller flygtningebaggrund (McKeown et al. 2015). Betydningen af, at børn, der vokser op i disse boligområder, kommer i dagtilbud, undersøges i forskningsfeltet, hvor flere studier direkte har beskæftiget sig med, hvordan forældre med fx flygtninge- og migrantbaggrund i et lokalområde får viden og indsigt om dagtilbuddets betydning for børns opvækst og bl.a. tilbydes økonomisk hjælp til en dagtilbudsplads til deres barn (Fröhlich-Gildhoff & Rönnau-Böse 2017).

Hvad betyder det for børn i udsatte positioner, at de kommer tidligt i dagtilbud?

Betydningen af, at børn kommer tidligt i dagtilbud, er det sidste spørgsmål som denne forskningsoversigt undersøger, og som samtidig er sværere entydigt at svare på i forskningslitteraturen. Ligesom der er store forskelle lande imellem i forhold til, hvad et dagtilbud indeholder, og hvilke børn der overhovedet kommer i dagtilbud, er der også store forskelle på, hvornår børn kommer i dagtilbud – uanset hvilke børn vi taler om. Typisk ser det dog ud til, at mange af de studier, der er indkommet i søgeprocessen, fokuserer på børn i udsatte positioner i alderen 3-4 år, hvilket formodentligt typisk afspejler den angelsaksiske førskoletradition, hvor børn først starter i dagtilbud, når de er omkring fire år. Det er overvejende i den nordiske tradition, at børn kan begynde

i vuggestue eller dagpleje, når de er omkring et år gamle (Pölkki & Vornanen 2016). Dog udforsker enkelte studier betydningen af, at børn under tre år, der også samtidig befinder sig i udsatte positioner, kommer i dagtilbud, og flere af disse er medtaget i forskningsoversigten. At der ikke er mange studier med fokus på børn i udsatte positioner under tre år og betydningen af, at denne aldersgruppe af børn kommer i dagtilbud, skal formodentlig ikke tages som et udtryk for, at forskningsfeltet ikke er optaget af dette, men derimod for de ovenfor nævnte store forskelle lande imellem i forhold til, hvornår børn traditionelt påbegynder dagtilbud.

Hvilke børn taler vi om, når vi taler om børn i udsatte positioner?

11 - 31

Forskningsfeltets forståelser og definitioner af børn i udsatte positioner tager især afsæt i forældrenes økonomiske og minoritetsetniske forhold. Dette forhold er tidligere indkredset i en gennemgang af forskningsfeltet knyttet til dagtilbuddets indsatser og betydning for børn i udsatte positioner (Petersen 2006; 2009) og genfindes igen i denne forskningsoversigt, hvor størstedelen af de indkomne studier viser, at børn befinder sig i udsatte positioner som følge af fx forældrenes socioøkonomiske forhold eller flygtninge- og migrantbaggrund. Gennemgående er det således, at forældrenes forhold angives at få eller have betydning for børnenes livs- og udviklingsmuligheder – set i et skole- og uddannelsesmæssigt perspektiv – og dermed sætter børnene i fokus i forhold til indsatser i dagtilbud – fx begrebsat som tidlige indsatser (Nielsen 2017).

Økonomisk fattigdom og etnisk minoritetsbaggrund ser ud til at være to af de primære forklaringer på, at børn befinder sig i udsatte positioner. Et amerikansk studie af Magnuson & Waldfogel (2016) peger fx på, at en af de sværeste faktorer for børn er en opvækst i økonomisk fattigdom, særligt fordi det netop er denne gruppe af forældre, der ikke har tilstrækkelige økonomiske midler til at prioritere, at deres barn kommer i dagtilbud inden skolestart.⁴ Et engelsk studie af Owen & Anderson (2017) underbygger dette, idet de peger på, at netop børn, der vokser op i fattigdom, også er den gruppe af børn, der er i risiko for selv at leve i fattigdom som voksne. Owen & Anderson (2017) peger endvidere på, at børn, der vokser op i fattigdom, også er den gruppe af børn, der har flest problemer i dagtilbud, fx i relation til adfærdsvanskeligheder, oplever mobning og senere vanskelig-

heder i skolen, og de viser endvidere, at hvis man sammenligner børn, der vokser op i fattigdom, med børn, der ikke oplever fattigdom i deres barndom, så kan denne forskel indfanges allerede ved 22-månedersalderen, dvs. inden barnet er to år gammelt. Årsagerne til denne forskel kan være, at forældre, der lever under fattige forhold, også på samme tid lever med fx sundheds- og psykiske problemer, der kan risikere at medføre vanskeligheder i forhold til forældres psykiske overskud og trivsel og dermed få betydning for barnets opvækst og trivsel, vel at mærke sammenlignet med forældre, der ikke skal håndtere fattigdomsrelaterede problemstillinger i deres hverdag.

Det er dog ikke i alle studier, at begrebet fattigdom bringes i spil. I flere studier tales der derimod ofte om børn fra såkaldte lavindkomstfamilier. Generelt peger forskningsfeltet på, at børn, der vokser op i såkaldte lavindkomstfamilier, klarer sig dårligere i livet, både socialt, emotionelt og kognitivt (Collins & Dennis 2009; Bingham & Patton-Terry 2013).

Acar et al. (2017) har i et amerikansk studie fokus på børn fra lavindkomstfamilier og udforsker, hvordan forældres opdragelsesadfærd er forskellig, netop med afsæt i forældres socioøkonomiske baggrund. Acar et al. (2017) argumenterer for, at der findes belæg for, at forældre med lav socioøkonomisk baggrund oftere anvender negative følelser og mindre støttende adfærd over for deres børn end forældre fra højere socioøkonomisk baggrund. Disse negative følelser og mindre støttende adfærd forklares med, at forældre med lav socioøkonomisk baggrund oftere lever under mere stressede livsforhold, og det derfor kan være vanskeligere at skabe et støttende og stimulerende hjemmeliv for børnene. Dette kan få betydning for børnenes muligheder for

4 Begrebet økonomisk fattigdom oversættes her fra den engelsk term *financial poverty*. Forskellige lande opererer med meget forskellige definitioner og beregninger af, hvornår familier angives at være økonomisk fattige, og det er derfor i denne sammenhæng ganske vanskeligt at præsentere en entydig definition og udregning på dette begreb. I nogle studier præciseres anvendelsen af begrebet dog ved en række yderligere faktorer, fx at forældrene ikke er tilknyttet arbejdsmarkedet, periodisk modtager offentlige ydelser, at moderen er alene, dvs. at der er kun en indtægt i familien (se fx Owen & Anderson 2017, der uddybende diskuterer økonomisk fattigdom i England).

at klare sig godt i skolen både læringsmæssigt og socialt på længere sigt, men det påvirker også børnene allerede i tidlig alder, da de på grund af den manglende støtte og stimulering hjemmefra oftere er i risiko for at have sociale og emotionelle vanskeligheder.

Forældres (og børns) etniske minoritetsbaggrund er ligeledes en af de faktorer, der oftest danner grundlag for at indkredse, hvilke børn der befinder sig i udsatte positioner – særligt for de europæiske studier (Chlapana & Tafa 2014; Becker et al. 2016). Etnisk minoritetsbaggrund henviser i en stor del af studierne især til befolkningsgrupper med flygtninge- og immigrantbaggrund, der primært kommer fra de såkaldte 3.-verdenslande. Her angives etnisk minoritetsbaggrund som en faktor, der medvirker til, at netop denne gruppe børn har det særligt svært i relation til at klare sig godt i skole- og uddannelsessystemet. Etnisk minoritetsbaggrund i relation til indvandrere og flygtninge fra 3.-verdenslande ses også som en af de største ulighedsfaktorer i relation til uddannelse i næsten alle moderne vestlige samfund i dag (Becker & Tuppatt 2018).

To tyske studier (Becker et al. 2016; Becker & Schober 2017), der udforsker dagtilbuddets betydning for etniske minoritetsbørn med tyrkisk baggrund, peger på, at netop denne gruppe etniske minoritetsbørn er særligt udsatte i det tyske dagtilbuds- og skolesystem sammenlignet med etnisk tyske børn, idet børn med etnisk minoritetsbaggrund har vanskeligheder med det tyske sprog og derfor klarer sig dårligere i relation til både dagtilbud og skolegang. Disse sprogvanskeligheder hos børnene medfører også en øget risiko på længere sigt i livet, fx peges der på, at denne gruppe børn ofte drop- per ud af skolen tidligt og har vanskeligheder med at komme ind på arbejdsmarkedet.

For de amerikanske studier gælder typisk, at de i langt højere grad beskæftiger sig med børn med afroamerikansk og latinamerikansk baggrund, som er de grupper af børn, der klarer sig dårligst i skole- og uddannelsessystemet i det amerikanske samfund (Melzi et al. 2013; Ansari & Winsler 2014; Ansari 2017).

Dog er det således, at stort set uanset hvilket land et studie kommer fra, så er der en tendens til, at børn angives at befinde sig i udsatte positioner på grund af forældrenes livsforhold, og forældre, der befinder sig i udsatte positioner i samfundet, har således også børn, der er i risiko for at befinde sig i udsatte positioner.

I studier fra de nordiske og nogle af de nordeuropæiske lande præsenteres børn i udsatte positioner anderledes end i det internationale forskningsfelt generelt. Karakteristisk for især den nordiske forskning på området er, at det er et forholdsvis begrænset antal studier, der direkte udforsker dagtilbuddets betydning for børn i udsatte positioner. Her er der i langt højere grad en optagethed af alle børn og måden, hvorpå pædagogikken tilrettelægges (Petersen 2009; Vik 2014; Villumsen 2015; Nielsen 2017; Munck 2017). Flere af de indkomne nordiske studier undersøger således også, hvordan og på hvilke måder den tilrettelagte pædagogik kan skabe vanskeligheder for nogle børns trivsel, hverdag og muligheder for at komme til deltagelse i fællesskaber med både børn og voksne i dagtilbuddet. Jensen et al. (2009; 2013) har fx i sine studier af daginstitutionens betydning for børn i udsatte positioner i høj grad en opmærksomhed på pædagogikken i dagtilbuddet, og på hvordan pædagogikken tilrettelægges, så dagtilbuddet kan rumme og skabe udviklingsmuligheder for alle børn. Jensen et al. (2009; 2013) trækker samtidig på teoretiske perspektiver inden for det uddan-

nelsessociologiske forskningsfelt (Bourdieu & Passeron 2006) til at analysere, hvordan der er tale om nogle samfundsmæssige strukturer knyttet til social ulighed, der træder ind og får betydning for børns livsmuligheder allerede i dagtilbuddet.

Et norsk studie (Nilsen 2017) har fx et blik på de professionelle pædagogers arbejde i dagtilbud og indkredser, hvorledes den samfundsmæssige udvikling i velfærdsstaten, hvor der både politisk og fagligt er opmærksomhed på betydningen af tidlige indsatser, risikerer at medvirke til, at der skabes såkaldte bekymringsbørn i dagtilbuddet. Her trækkes på sociologisk inspirerede teorier, særligt med afsæt i Hacking (2002), der danner grundlag for at analysere, hvordan der skabes bestemte sociale konstruktioner af børn i institutioner, og rette opmærksomheden på de institutionelle rammer og betingelser for det pædagogiske arbejde i dagtilbud snarere end på det enkelte barn som befindende sig i en udsat position.

Overordnet viser der sig altså to tilgange i forskningsfeltet knyttet til forståelsen af børn i udsatte positioner i relation til dagtilbud. En international tilgang, hvor der overvejende trækkes på forståelser af børns udsathed i relation til økonomisk fattigdom og etnisk minoritetsbaggrund, og en nordisk tilgang, der i højere grad udforsker, hvordan den pædagogiske hverdag tilrettelægges og skaber udviklingsmuligheder for alle børn.

Arbejdsspørgsmål

- ✓ Giv eksempler på, hvordan I i jeres daglige arbejde indkredser og identificerer børn i udsatte positioner.
- ✓ Diskuter, om jeres eksempler på denne gruppe børn stemmer overens med den måde, hvorpå forskningsfeltet indkredser børnene.
- ✓ Diskuter, hvad det betyder for jeres pædagogiske arbejde med børnene, hvordan I indkredser denne gruppe børn.

Hvorfor er dagtilbuddet vigtigt for børn i udsatte positioner?

14 – 31

I store dele af litteraturen om børn i udsatte positioner i dagtilbud peges der på, at det i høj grad er vigtigt, at denne gruppe børn kommer i dagtilbud (Romano et al. 2010).

Arbejdsspørgsmål

- ✓ Diskuter i gruppen, hvorfor det er vigtigt, at børn i udsatte positioner kommer i dagtilbud?
- ✓ Er der forskelle på, hvorfor det er vigtigt for denne gruppe børn at komme i dagtilbud, set i forhold til børn, der ikke befinder sig i udsatte positioner – prøv i gruppen at arbejde med eksempler på, hvorfor der kan være forskel.

I søgeprocessen til denne forskningsoversigt er der ikke indkommet nogen studier, der peger på, at dagtilbuddet *ikke* har betydning for børn i udsatte positioner, om end forskellige studier diskuterer, hvilke indsatser i dagtilbuddet der er særligt vigtige, samt hvor stor betydning de forskellige indsatser rent faktisk har for denne gruppe børn (Lowenstein 2011; Melhuish 2004; Larsen et al. 2011a; Ertmann 2016; Christoffersen et al. 2014).

Inden vi kigger nærmere på, hvordan indholdet ser ud i dagtilbud, så er det centralt at pege på, at forskningsfeltet er præget af, at der overordnet kan skelnes mellem en *eksisterende* og en *intervenierende* tilgang. Den eksisterende tilgang henviser til en lang række studier, der udforsker, hvordan børn i udsatte positioner profiterer af at være i et

allerede eksisterende dagtilbud. Her undersøger forskningen fx, hvordan børn i udsatte positioner trives og udvikler sig i allerede tilrettelagte dagtilbudsindsatser, der dog som nævnt tidligere – på tværs af lande – kan være tilrettelagt meget forskelligt.

Heroverfor tegner forskningsfeltet sig for en lang række studier, der har opmærksomhed på en intervenierende tilgang. I denne type af studier er der typisk tale om, at der tilrettelægges specifikke pædagogiske interventioner rettet mod børn i udsatte positioner for en kortere eller længere periode af børnenes liv før skolestart, og at disse specifikke interventioner er uddybende beskrevet og følges forskningsmæssigt, fx gennem en lang række test af børnene, interview med forældre og med det pædagogiske personale. Interventionerne kan enten være etablering af et egentligt dagtilbud for denne gruppe børn eller specifikke interventioner i allerede eksisterende dagtilbud, hvor der gøres en særlig eller ekstra indsats med henblik på at støtte børnenes sociale, læringsmæssige eller emotionelle udvikling.

Grundlæggende er der dog, uanset hvordan de forskellige indsatser tilrettelægges, tale om, at forskningen på området samstemmende siger, at dagtilbuddet har betydning for børn i udsatte positioner, særligt i forhold til børnenes sociale, emotionelle og kognitive udvikling, og ligeledes i forhold til at forbedre børnenes muligheder for at klare sig på længere sigt i livet i forhold til skolegang, uddannelse og arbejdsmuligheder (Lowenstein 2011).

Hvordan er dagtilbuddet tilrettelagt, så det får betydning for børn i udsatte positioner?

15 - 31

I det følgende skal vi opholde os ved, hvordan dagtilbuddet er tilrettelagt, så det får betydning for børn i udsatte positioner. Der inddrages først eksempler på eksisterende dagtilbud, som er undersøgt forskningsmæssigt, og dernæst eksempler på specifikke interventioner, der enten kan være tilrettelagt i allerede etablerede dagtilbud, eller som er udviklet særskilt. Afsnittet, der udforsker den intervenierende tilgang, er fordelt over tre temaer; et tema om indsatser rettet mod børnene, et om indsatser rettet mod forældrene og slutteligt et tema om indsatser, der retter opmærksomheden mod personalet eller pædagogernes faglige kompetencer i arbejdet med børn i udsatte positioner. Denne tematiske opdeling er langt fra entydig i forskningsfeltet, idet der ofte foregår flere interventioner på samme tid, fx interventioner, der både retter sig mod børn og forældre. Opdelingen er altså overvejende foretaget med henblik på at skabe et tydeligt overblik over forskningen på området.

Studier med fokus på det eksisterende dagtilbud

Studier, der udforsker eksisterende dagtilbud, er ofte optaget af at undersøge, hvad dagtilbud kan bidrage med i forhold til børns trivsel, læring og udvikling. Her retter forskerne opmærksomheden på betydningen af, at børn i udsatte positioner er eller kommer i dagtilbud, uanset hvordan dagtilbuddet er indrettet i det pågældende land. Her undersøges spørgsmålet om, hvorfor det er vigtigt, at børn i udsatte positioner kommer i dagtilbud. Samtidig er det vigtigt at huske på, at i flere lande eksisterer der mange forskellige pasningsformer, og at de tal, vi har for de

nordiske lande for, hvor mange børn der er i dagtilbud inden skolestart, er meget høje sammenlignet med resten af Europa og de nordamerikanske lande. Det betyder, at nogle studier kan præsentere forskning, der foretager sammenligninger mellem børn, der er i dagtilbud, og børn, der ikke er i dagtilbud, og peger på, at børn i udsatte positioner, der er i dagtilbud, generelt klarer sig bedre på en række områder end børn i udsatte positioner, der ikke er i dagtilbud (Larsen et al. 2011a; Nabuco et al. 2014).

Et engelsk studie (EPPE-projektet) er et godt eksempel på ovenstående, idet studiet har udforsket forskellige pasningsformer i England, herunder også om børn, der er i dagtilbud inden skolestart, klarer sig bedre, både socialt, emotionelt og læringsmæssigt, end børn, der fx bliver passet hjemme inden skolestart (Sylva et al. 2010). Her viser resultater fra studiet, som nu har fulgt børnene i adskillige år og fortsat følger børnene ind i skolelivet, at der er forskel på børns kognitive og sociale udvikling set i forhold til, om børnene er i forskellige former for dagtilbud, inden skolegang påbegyndes, eller om de passes hjemme. Børn, der har været i dagtilbud, klarer sig væsentligt bedre i de sociale og kognitive test end de børn, der er blevet passet hjemme, og de børn, der er blevet passet hjemme, har overvejende hjemlige forhold, der er præget af, at moderen er arbejdsløs, ingen uddannelse har, har lav indkomst og anden etnisk herkomst end engelsk.

Samtidig peger flere studier på, at det langt fra er tilstrækkeligt, at børn i udsatte positioner blot kommer i dagtilbud, men at det også skal være dagtilbud af høj kvalitet (Bassok et al. 2008). Lowenstein (2011) diskuterer bl.a. i et amerikansk studie, hvordan

begrebet 'høj kvalitet' kan analyseres ud fra to overordnede forhold, henholdsvis *struktur* og *proces*. De strukturelle forhold henviser til relativt målbare faktorer som dagtilbuddets fysiske forhold, personalenormeringer, antallet af børn i grupperne samt personalets uddannelse og erfaring. De processuelle forhold handler derimod om selve samværet eller interaktioner mellem børn og voksne og børnene imellem. Lowenstein (2011) peger på, at det oftest er de strukturelle forhold, der måles på, når begrebet høj kvalitetsdagtilbud bringes i spil, mens det er sjældnere, at studier rent faktisk udforsker de processuelle forhold, dvs. hvordan barnet oplever samværet med voksne og andre børn.

Watamura et al. (2011) anvender ligeledes begrebet høj kvalitetsinstitutioner i deres ame-

rikanske studie og henviser til, at høj kvalitet knytter an til personalets uddannelsesniveau og personalets opmærksomhed på det enkelte barn, personalenormeringer og institutionelle faktorer, herunder fysisk plads og legematerialer. Omvendt er såkaldte lavkvalitetsinstitutioner beskrevet som institutioner med mangelfulde fysiske rammer, mangelfuld uddannelse hos personale samt manglende opmærksomhed på det enkelte barn. Watamura et al. (2011) studie tager afsæt i Urie Bronfenbrenners (1986) teoretiske perspektiv om betydningen af at inddrage hele barnets miljø i forståelsen af barnets udvikling, samt at kvaliteten af samværet mellem voksen og barn er afgørende for barnets trivsel. I studiet indgår 771 børn, der blev testet gennem en række testmetoder i alderen 23, 36 og 54 måneder.⁵

5 Testmetoder rettet mod børnene omfattede fx the Child Behavior Check List (CBCL; Achenbach, Edelbrock & Howel 1987) og the Adaptive Social Behavior Inventory (ASBI; Hogan, Scott & Bauer 1992). Begge er testmetoder, der typisk anvendes i forskningsfeltet rettet mod børns sociale, emotionelle og kognitive udvikling.

FOTO: MIKAL SCHLOSSER

Ligeledes blev der foretaget observationer af voksen-barn-samvær både i hjemmet og i barnets dagtilbud.

Watamura et al. (2011) resultater peger bl.a. på, at børn, der både vokser op under udsatte hjemlige forhold og samtidig er i dagtilbud af lavkvalitet, befinder sig i en såkaldt dobbelt risiko i deres sociale og emotionelle udvikling, mens børn i udsatte positioner, der kommer i såkaldte høj kvalitetsdagtilbud, er i mindre risiko, fordi kvaliteten i dagtilbuddet kan fungere forebyggende og beskyttende for barnets sociale og emotionelle udvikling.

Studier med fokus på intervention i dagtilbud

I forhold til studier, hvor opmærksomheden rettes mod interventionsindsatser, undersøges der ofte forskellige typer af indsatser rettet mod børnene, deres forældre eller personalet, og i dette afsnit udfoldes spørgsmålet om, på hvilke måder dagtilbuddet er tilrettelagt, så det får betydning for børn i udsatte positioner.

At tilrettelægge særlige interventionsindsatser rettet mod børn i udsatte positioner, går relativt langt tilbage i historien og handler om, at der i slutningen af 1950'erne og begyndelsen af 1960'erne – primært i USA – påbegyndtes en række forskellige forskningsundersøgelser af betydningen af, at netop disse børn kom i dagtilbud (Schweinhart et al. 1993; Ramey et al. 1979; Weikart et al. 1978; Petersen 2006; 2009; Christoffersen et al. 2014). Karakteristisk for flere af disse historiske studier er, at der var tale om såkaldt randomiseret kontrolleret forskningsdesign (RCT), hvilket betød, at en gruppe børn modtog en særligt tilrettelagt dagtilbudsindsats, mens en anden gruppe børn, en såkaldt kontrolgruppe, ikke modtog denne indsats, men at begge grupper af børn blev fulgt

forskningsmæssigt, bl.a. gennem en række testmetoder, der udforskede børnenes sociale, emotionelle og læringsmæssige udvikling. Kendetegnende for disse studier er også, at de præsenterede meget eksplicit beskrevne læringsprogrammer. Disse læringsprogrammer er funderet i forskellige teoretiske perspektiver, blandt andet med inspiration fra John Bowlby (1998), hvor fokus er på at skabe en følelsesmæssig sikker base som grundlag for det lille barns udvikling, eller Urie Bronfenbrenner (1986), hvor betydningen af at inddrage hele barnets sociale miljø betones. Børn, der modtog en særligt tilrettelagt dagtilbudsindsats, viste sig i flere af disse studier at klare sig bedre, både kognitivt, sprogligt og socialt i deres udvikling end de børn, der ikke modtog de særligt tilrettelagte dagtilbudsindsatser – også på længere sigt i forhold til fx skolegang og generelle livsforhold (Bassok et al. 2008).

I de følgende afsnit skal vi se eksempler på konturerne af denne inspiration fra de tidlige historiske studier, idet tanken om at tilrettelægge særlige tidlige indsatser rettet mod børn i udsatte positioner i dagtilbud også følges i nyere tid i forskningsfeltet. Mange af de nye forskningsstudier refererer i høj grad til de historiske studier, når de argumenterer for betydningen af, at børn i udsatte positioner kommer i dagtilbud og modtager særlige tilrettelagte indsatser.

Indsatser rettet mod børnene

En række af de indkomne studier peger på, at det er vigtigt at tilrettelægge særlige indsatser over for børn i udsatte positioner i dagtilbud. Her er der særligt tale om indsatser, der er optaget af at støtte børnene sprogligt og læringsmæssigt som en del af forberedelsen

til deres fremtidige skoleliv. Således kan flere af de internationale studier – og især de amerikanske – præsentere forskellige specifikt tilrettelagte indsatser, der er optaget af betydningen af at læse sammen med denne gruppe børn samt at stimulere børnenes sprogudvikling generelt (Mander & Moore 2015).

Læs-det-igen er et eksempel på en sådan indsats, der er optaget af børns udvikling af sprog- og læsefærdigheder og er præsenteret i et amerikansk studie, hvor denne indsats blev implementeret i en række dagtilbud rettet mod børn i udsatte positioner (Mashburn et al. 2016). Indsatsen omfatter et program, der er udviklet af personale i dagtilbud i samarbejde med forskere og kommunale myndigheder, og programmet omfatter 60 såkaldte individuelle opgaver, som hver omfatter en instruerende aktivitet, forbundet til læsning af en bog. Personalet skal udføre en række aktiviteter sammen med børnegruppen eller barnet alene både før, under og efter højtlesning af den specifikke bog, der også hører med til programmet.

I dette studie blev 506 børn i udsatte positioner inddraget i den specifikke læseindsats, der blev implementeret i en periode i 104 dagtilbud. Børnene blev tilfældigt fordelt i en såkaldt kontrolgruppe (dvs. børn der var i dagtilbud, men ikke fik den specifikke læseindsats), en gruppe af børn, der deltog i læseindsatsen, samt en gruppe af børn, der deltog i en såkaldt udvidet læseindsats. Resultaterne viser bl.a., at børnene, der deltog i læseindsatsen såvel som den udvidede læseindsats, forbedrede deres færdigheder i at kende bogstaver og alfabetet, sammenlignet med den gruppe af børn, der var i dagtilbud, men ikke deltog i de tilrettelagte læseindsatser.

Stanton-Chapman et al. (2014) har i et andet amerikansk studie et blik på udvikling af børns sociale kompetencer i dagtilbud, særligt rettet mod børns interaktioner/leg med andre børn og samvær med voksne. Studiet peger på, at netop børn i udsatte positioner ofte har sværere ved at udvikle deres sociale kompetencer og derfor har vanskeligere ved at indgå i leg sammen med andre børn. I studiet blev der implementeret en tilrettelagt intervention – den såkaldte positive adfærdsstøtte – der i praksis bl.a. omfattede højtlesning af en bog, som efterfølgende blev dramatiseret gennem leg. Der deltog 10 børn i dette studie (7 drenge og 3 piger) i alderen cirka 3-5 år. Børnene blev udvalgt med afsæt i, at de befandt sig i udsatte positioner i forhold til deres sociale kompetencer. Børnene, der deltog i den særlige indsats, blev testet ved påbegyndelse af indsatsen, og efter at indsatsen var afsluttet. Selve indsatsen foregik i en afgrænset periode to-tre timer per uge og var koncentreret om, at personalet fx læste en fortælling højt for små grupper af børn, der efterfølgende skulle øve sig i, hvordan man taler til en ven, hvordan man lytter og svarer, og hvordan man skiftes til at tale. Herefter legede børnene i en periode med afsæt i den oplæste historie, fx at tage sin hund til dyrlægen, og personalet støttede hele tiden legen sammen med børnene. Resultaterne fra dette studie peger på, at 9 ud af de 10 børn, der deltog i denne særlige indsats, øgede deres færdigheder i at deltage i leg og interaktioner med andre børn, og at det hjælper børnene i deres leg, når personalet aktivt indgår i forløbet og hjælper børnene med at udvikle færdigheder til at kunne lege sammen.

Et norsk studie (Rogde et al. 2016) er op-

taget af betydningen af sprogstimulering for tosprogede børn i dagtilbud. I dette studie deltog 115 børn med anden etnisk baggrund end norsk i alderen cirka 5,5 år i en tilrettelagt indsats rettet mod sprogstimulering i dagtilbud. Børnene blev tilfældigt fordelt i to grupper med anvendelse af et såkaldt randomiseret kontrolleret forskningsdesign (RCT), hvilket betød, at den ene gruppe fungerede som kontrolgruppe og blot indgik i dagtilbuddets almindelige hverdagsliv, mens den anden gruppe modtog en tilrettelagt intervention rettet mod sprogudvikling, der forløb over 18 uger med tre sessioner om ugen. Den gruppe af børn, der deltog i interventionsforløbet, indgik også i dagtilbuddets almindelige hverdag, når de ikke deltog i interventionsindsatsen. Selve interventionen omfattede generel sprogudvikling, herunder øvelser og aktiviteter, der fx inddrog bogstaver, grammatik, oplæsning og fortællinger. Resultaterne fra projektet viste, at den gruppe børn, der havde deltaget i den tilrettelagte sprogintervention, havde forbedret deres norske sprog i perioden sammenlignet med kontrolgruppen, der ikke havde modtaget den tilrettelagte sprogindsats.

Indsatser rettet mod forældrene

En lang række af de indkomne studier peger på vigtigheden af at inddrage forældre (særligt mødre) i dagtilbud. Inddragelse af forældre i dagtilbud kan fx omfatte særligt tilrettelagte undervisningsforløb, der varetages af det pædagogiske personale, om opdragelse, betydningen af at lege med børn og betydningen af sund kost. Inddragelse af forældrene kan også omfatte, at forældrene er med i

hverdagen i dagtilbuddet, fx en dag om ugen, og gennem pædagogernes aktiviteter med børnene lærer om, hvordan forældre selv kan lave aktiviteter, der støtter børnenes udvikling. Mange af de gennemgåede studier viser eksempler på, at det har positiv betydning for børnenes udvikling, at forældrene på forskellig vis inddrages i dagtilbuddet (Larsen et al. 2011b). I det følgende skal der præsenteres en række studier, der har udforsket forskellige måder at involvere forældre i dagtilbuddet på.

Et canadisk studie af Benzie et al. (2009; 2011; 2014) præsenterer betydningen af en såkaldt *togenerationersindsats* rettet mod både børn i dagtilbud og deres forældre med henblik på at udforske, hvordan denne indsats har betydning for børnenes sprogudvikling. 112 børn med forskellig etnisk minoritetsbaggrund og såkaldt lavsocioøkonomisk baggrund og deres forældre deltog i dagtilbudsprogrammet. Indsatsen bestod i, at børnene var i dagtilbud 20 timer om ugen, mens forældrene samtidig modtog forskellige former for undervisning og familiestøttende indsatser.

Indsatsen omfattede et læringsprogram, der var tilrettelagt med henblik på at fremme børns læring samt at støtte forældre til at deltage i barnets hverdag i dagtilbuddet. Samtidig fik alle familierne hjemmebesøg af en pædagog, der fortalte om barnets udvikling og læring. Studiet forløb over et år, og børnene var i dagtilbud fire dage om ugen, fem timer om dagen. Da børnene var geografisk spredt i byen, var der en bus, der hentede og bragte børnene hver dag, og børnene fik samtidig sund kost i løbet af dagen. Forældreindsatsen bestod dels i undervisning hen over seks

uger rettet mod betydningen af positiv forældreopdragelse og måder, hvorpå forældre kan hjælpe deres barns udvikling. De familier, som havde særlige behov, modtog endvidere ekstra hjemmebesøg af en socialrådgiver, der havde til formål at hjælpe med familiens økonomiske og boligmæssige situation. Resultaterne af studiet viser, at indsatsen har haft en positiv betydning for børnenes sproglige udvikling gennem den tilrettelagte indsats.

Et amerikansk studie (Bingham & Patton-Terry 2013) udforsker resultaterne af en tilrettelagt indsats i dagtilbud, der ud over at have opmærksomhed på børnenes hverdag i dagtilbud også undersøger betydningen af indsatser rettet mod børnenes forældre. I denne indsats deltager børn i udsatte positioner i alderen 0-5 år med henblik på at fremme børns skoleparathed med et særligt blik på betydningen af bl.a. at støtte forældre-barn-relationen og støtte udviklingen af såkaldt højkvalitets forældre-barn-interaktioner. Den del af studiet, der præsenteres i denne sammenhæng, har et særligt blik på, hvordan forældre-barn-interaktionen kan udvikles i samarbejde med dagtilbudspersonalet, vel at mærke inden barnet er startet i den tilrettelagte indsats i dagtilbuddet. Gruppen af børn og forældre (mødre primært), der deltog i dette studie, var således børn, der var på vej ind i dagtilbudsindsatsen, og hensigten var at påbegynde en direkte forældretræningsindsats, før børnene begyndte i dagtilbuddet. 242 familier indgik i denne del af projektet og blev inddelt i henholdsvis en gruppe (41 børn), der modtog en indsats og en gruppe (13 børn), der fungerede som kontrolgruppe og derfor ikke modtog indsatsen.

Der er således her, ligesom i flere andre af de amerikanske studier, tale om et ran-

domiseret kontrolleret forskningsdesign (RCT). Børnene var i alderen 2-27 måneder. Selve indsatsen bestod i forskellige former for støtte til forældrene. Det pædagogiske personale kom på besøg i hjemmet og "underviste" mødrene i, hvordan de kunne tilrettelægge aktiviteter med deres barn, ligesom de illustrerede, hvordan mødrene kunne tilrettelægge legeaktiviteter, der støttede barnets læringsmuligheder. Det pædagogiske personale, der deltog i denne indsats, blev ligeledes efteruddannet i, hvordan de skulle arbejde med forældre-barn-samspillet. Studiet forløb over 16 måneder, og de forskningsmæssige resultater fra studiet pegede efterfølgende på, at de børn, der havde modtaget indsatsen, signifikant havde forbedret deres sprogudvikling sammenlignet med børnene i kontrolgruppen. Studiet pegede samtidig på betydningen af, at forældre inddrages aktivt gennem tilrettelagte aktiviteter, der kan medvirke til at forbedre børnenes læringsmæssige udvikling.

Indsatser rettet mod det pædagogiske personales faglighed og kompetencer

Studier, hvor fokus er på indsatser rettet mod det pædagogiske personales faglige kompetencer, er omfattende og inkluderer i denne sammenhæng også studier, der undersøger, hvordan pædagoger tilrettelægger pædagogiske aktiviteter og indsatser i dagtilbud rettet mod børn i udsatte positioner, såvel som betydningen af interaktioner mellem børn og pædagoger (Franze et al. 2018).

Et belgisk studie (Peeters & Sharmahd 2014) udforsker mere specifikt, hvilke faglige kompetencer der er centrale for pædagoger, der arbejder med børn i udsatte positioner

i dagtilbud. Peeters & Sharmahd har i deres studie foretaget en gennemgang af tre forskningsundersøgelser, der teoretisk og empirisk er inspireret af den kvalitative forskningstradition og særligt trækker på elementer fra aktionsforskning, der i denne sammenhæng betyder, at pædagogerne selv har spillet en aktiv rolle i udviklingen af deres pædagogiske arbejde med denne gruppe børn gennem forskningsprojekterne.

Fælles for de tre forskningsundersøgelser er anvendelsen af en pædagogisk konsulent, som arbejder sammen med pædagogerne og giver mulighed for, at pædagogerne kan diskutere og reflektere over deres pædagogiske arbejde. Metodisk kan der arbejdes med observation og dokumentation af eget pædagogisk arbejde, som derefter kan diskuteres og reflekteres i samarbejde med den pædagogiske konsulent for at skabe nye vinkler på forståelserne af børnene, forældrene eller den pædagogiske hverdag. Ligeledes peges der i de tre studier på betydningen af, at pædagogerne i dagtilbuddet fx udvikler fælles visioner for det pædagogiske arbejde, etiske værdier om, hvordan man arbejder med børn og familier i udsatte positioner, såvel som en stærk tilknytning til hvert barn og dets forældre.

Desuden peger Peeters & Sharmahd på fire centrale faglige kompetencer, der her er skrevet frem i oversigtsform:

1. Kompetencer til at *søge efter løsninger*, hvor der er uenighed. Her henvises til, at netop pædagoger i dagtilbud, der arbejder med børn og familier i udsatte positioner, skal have kompetencer

til at diskutere deres arbejde, hvor der kan være uenighed og forskellige perspektiver, men også skal kunne foretage konkrete beslutninger, der kan udføres i den pædagogiske praksis.

2. Betydningen af at *møde Den Anden*, som pædagogerne ikke kender, hvilket viser hen til behovet for at møde børn og familier i udsatte positioner som familier, pædagogerne ikke allerede synes de "kender" i forvejen.
3. At kunne skabe *ny viden og nye måder* at arbejde sammen med andre (kollegaer, forældre og børn) på.
4. At handle med *fokus på sociale forandringer*, der viser hen til betydningen af, at pædagoger udvikler kompetencer til at kunne forandre den pædagogiske praksis med henblik på at forbedre børn i udsatte positioners lærings- og udviklingsmuligheder i dagtilbuddet (417, min sammenfatning og oversættelse fra engelsk).

To meget store danske studier er relevante at inddrage i denne sammenhæng. Begge er foretaget af Jensen et al. (2009a; 2009b; 2013). Henholdsvis HPA-projektet og VIDA-projektet, der har sat fokus på betydningen af efteruddannelse af pædagoger i dagtilbud – særligt når arbejdet var rettet mod børn i udsatte positioner.⁶ Begge projekter var udformet som såkaldte interventionsprojekter i en lang række dagtilbud, og interventionen tog afsæt i, at pædagogerne både deltog i tilrettelagte undervisningsforløb og lokalt forankrede udviklingsforløb i en vekselvirkning over en

6 HPA betyder hand-
lekompetencer i pædago-
gisk arbejde, mens VIDA
betyder vidensbaseret
indsats om udsatte børn i
dagtilbud.

længere periode.⁷ I begge projekter var der en optagethed af, at pædagogerne tilegnede sig forskningsbaseret viden om børn i udsatte positioner og derefter gennem lokale projekter arbejdede med denne viden i deres pædagogiske praksis, og formålet var at udforske, om både ledere og pædagoger kunne udvikle kvaliteten i dagtilbud gennem et tilrettelagt efteruddannelsesforløb.

Begge projekter var designet som såkaldte randomiserede kontrollerede forsøg (RCT), hvilket betød, at en række dagtilbud indgik i projekterne som såkaldte interventionsinstitutioner, mens en række dagtilbud udelukkende indgik i projekterne som såkaldte kontrolinstitutioner. For VIDA-projektet var der en yderligere nuance, idet der her var to grupper, henholdsvis VIDA-basis og VIDA-basis+, hvor der var et supplerende blik på betydningen af forældreinddragelse i det pædagogiske arbejde. Gennem begge projekter blev betydningen af pædagogernes arbejde målt på børnene på en række områder i forhold til alle børnenes trivsel samt sociale, emotionelle og læringsmæssige kompetencer.⁸ Disse målinger blev foretaget ved starten af projektforsløbene, midtvejs og ved afslutningen.

Resultaterne viser blandt andet, at interventionsindsatserne overordnet havde en positiv effekt på flere af de områder, som børnene blev målt på, og især for VIDA-projektet, at indsatserne viste betydning i forhold til at reducere emotionelle og adfærdsmæssige problemer hos børnene.

7 Der er udformet en lang række rapporter og artikler til begge projekter, der tydeligt beskriver både fokus, indhold, metodisk grundlag, pædagogernes efteruddannelsesforløb samt resultater fra begge projekter. For uddybende læsning og inspiration anbefales især følgende centrale rapporter: Jensen, B. et al. (2009b) *Effekter af indsatser for socialt udsatte børn i daginstitutioner. HPA-projektet*. København: Danmarks Pædagogiske Universitetsforlag, samt Jensen, B. et al. (2013) *Vidensbaseret indsats over for udsatte børn i dagtilbud – modelprogram: Effekter af VIDA*. Aarhus: Institut for Uddannelse og Pædagogik.

8 Disse måleinstrumenter var bl.a. The Children's Social Behavior Questionnaire (CSBQ), Strengths and Difficulties Questionnaire (SDQ), Qualifications and Curriculum Authority (QCA).

Arbejdsspørgsmål

- ✓ Giv eksempler på, hvordan I tilrettelægger det pædagogiske arbejde i forhold til børn i udsatte positioner.
- ✓ Er det pædagogiske arbejde anderledes med denne gruppe børn end med andre børn og i så fald hvorfor?
- ✓ Er der indsatser i jeres pædagogiske arbejde med denne gruppe børn, I gerne ville forandre og udvikle med afsæt i jeres nye viden?

Hvad betyder det for børn fra udsatte boligområder, at de kommer i dagtilbud?

23 – 31

Forskningsoversigtens fjerde spørgsmål undersøger, hvad det betyder for børn, der vokser op i udsatte boligområder, at de kommer i dagtilbud, men er på mange måder et spørgsmål, der allerede indirekte løbende er besvaret i forskningsoversigtens tidligere afsnit, dels gennem beskrivelsen af, hvordan forskningsfeltet definerer børn i udsatte positioner, og dels gennem præsentationen af dagtilbuddets betydning for denne gruppe børn.

Når dette påpeges her, er det, fordi stort set alle de indkomne studier, når de præsenterer, hvilke børn der er i fokus, også præciserer, hvor børnene og deres forældre bor rent fysisk (Myers et al. 2015). Ofte nævnes det, at børnene vokser op i udsatte boligområder, og at der ofte i disse boligområder, uanset hvilket land der er tale om, bor mange familier med sociale og økonomiske udfordringer, her er høj arbejdsløshed og mange familier med flygtninge- og indvandrerbaggrund fra ikkevestlige lande. Flere af de internationale studier medvirker således til allerede indledningsvist at placere børnene fysisk i specifikke by- og boligområder, hvor der tilsyneladende ofte slet ikke er adgang til dagtilbud, og hvor familierne heller ikke økonomisk har mulighed for at betale for, at deres barn kommer i dagtilbud.

Et tysk studie af Fröhlich-Gildhoff & Rönau-Böse (2011) er netop optaget af at udvikle indsatser i daginstitutioner beliggende i udsatte boligområder med et særligt blik på, hvordan dagtilbud i disse boligområder kan arbejde pædagogisk med at fremme modstandskraft og sundhed hos børnene, forebygge udviklingsvanskeligheder samt modvirke eksklusion. Fem daginstitutioner i

Arbejdsspørgsmål

- ✓ Diskuter, om I vurderer, at jeres dagtilbud ligger i et udsat boligområde, og hvad denne beliggenhed betyder for jeres pædagogiske hverdag.
- ✓ Diskuter, om I tilrettelægger særlige indsatser, som I synes er vigtige for børn og familier fra disse boligområder, og i så fald hvordan disse indsatser ser ud?

udsatte boligområder deltog i forskningsprojektet, der tog afsæt i en såkaldt holistisk og multidimensionel tilgang, hvor indsatserne var rettet mod pædagoger og børn såvel som forældre og relevante sociale netværk. Projektet var forskningsmæssigt bygget op som et såkaldt kontrolstudie (RCT), dvs. fem daginstitutioner (349 børn) deltog med forskellige forebyggende pædagogiske indsatser, mens fem andre daginstitutioner (367) fungerede som en såkaldt kontrolgruppe. Begrebet modstandskraft (resiliens) står centralt i dette studie og defineres som "evnen til at håndtere kriser, svære situationer og udviklingsmæssige opgaver" (min oversættelse fra engelsk, Fröhlich-Gildhoff & Rönau-Böse 2011:132) og trækker på teori inden for resiliensforskningen, der peger på, at modstandskraft ikke er en medfødt evne, men udvikles gennem livet, og hvor barndomsperioden anskues som særligt vigtig (Rutter 1985; 2000). Projektet forløb over to år og omfattede indsatser på

flere niveauer samtidig. Således var der tilrettelagt en indsats, hvor pædagogerne modtog en række undervisningsforløb, fx med fokus på at udvikle deres viden om betydningen af at understøtte børnenes modstandskraft i en pædagogisk sammenhæng, ligesom de deltog i månedlige arbejdsgrupper, hvor formålet var at analysere børnenes trivsel og udvikling. Ligeledes var der en indsats, der koncentrerede sig om børnene, der deltog i et "kursus" i dagtilbuddet, tilrettelagt som et 10-ugers program. Og en indsats, der aktivt inddrog forældrene i dagtilbuddet, dels gennem undervisning og dels gennem samtaler. Resultaterne fra studiet pegede bl.a. på, at børnene over tid udviklede en højere grad af positiv selvfølelse og adfærdsmæssig stabilitet, ligesom de forbedrede deres kognitive udvikling mere end børnene fra kontrolgruppen. Endvidere pegede resultaterne på, at forældrene var glade for at deltage i projektforløbet, og at både forældre og personale havde fået en mere positiv oplevelse af børnenes kompetencer.

Et norsk studie (Nergaard 2009) præsenterer resultaterne af et projekt, hvor der er arbejdet på at hjælpe børn med etnisk minoritetsbaggrund ind i dagtilbud. Projektet var optaget af alle børn i alderen 4-5 år i et specifikt by- og boligområde i Oslo, der overvejende er beboet af borgere med etnisk minoritetsbaggrund fra ikkevestlige lande, men havde særligt fokus på betydningen af, at etniske minoritetsbørn kom i dagtilbud. Projektet tog afsæt i, at dagtilbud også skal fungere som en integrationsindsats, men samtidig viste undersøgelser forud for projektets tilrettelæggelse, at børn med etnisk minoritetsbaggrund fra ikkevestlige lande også er den gruppe af børn, der oftest ikke kommer i dagtilbud inden skolestart i Norge.

Med afsæt i dette forhold blev der iværksat en indsats, hvor børn fra dette særlige by- og boligområde i Oslo blev tilbudt at komme gratis i dagtilbud fire timer hver dag. Formålet var at motivere etniske minoritetsfamilier til at sende deres børn i dagtilbud som grundlag for både integration og sprogtræning og samtidig motivere mødrene til at deltage i sprogundervisning. Projektet forløb over en periode på tre år, og evalueringen af projektet omfattede kvalitative forskningsinterview med 45 familier samt 15 pædagoger og 7 lærere. I projektforløbet var der tilrettelagt en ekstra personalenormering: 18 børn til en fuldtidsansat pædagog samt to pædagogiske assistenter, der arbejdede seks timer om dagen. Herudover var der ansat medarbejdere, der talte samme sprog som familierne, så der var støtte til de familier og børn, der ikke talte norsk. Formålet med det ekstra personale var, at der var tilstrækkeligt med tid til at etablere kontakt og samarbejde med forældrene. Samarbejdet med forældrene i dagtilbuddet knyttede an til hverdagssnak om barnet, planlagte aktiviteter osv., samtidig med at der var invitationer til forældrene om at komme og være med i dagtilbuddets hverdag og aktiviteter, hvis det var muligt.

Resultaterne viste, at stort set alle forældre i det pågældende by- og boligområde tog imod det gratis tilbud om dagtilbud for deres 4-5-årige børn, men at der var forskel på, hvordan forældre opfattede betydningen af børnenes forløb i dagtilbuddet. Familier med etnisk minoritetsbaggrund fokuserede primært på, at tilbuddet var gratis, da mange af familierne ellers ikke havde økonomi til at betale for dagtilbudsplads til deres børn, samt at børnenes hverdag i dagtilbud også fungerede som sprogtræning for deres børn. Familier med etnisk norsk baggrund pegede

derimod særligt på betydningen af, at deres børn var i dagtilbud fire timer om dagen, frem for at børnene var der hele dagen. Men samtidig blev det også betonet, at det særligt var dejligt, at børnene var glade for at være i dagtilbuddet, havde legekammerater og legepladsmuligheder.

I en dansk sammenhæng har Petersen (2009) præsenteret en såkaldt typeinddeling af dagtilbud, der grundlæggende henviser til, at selvom dagtilbud i Danmark gennem dagtilbudsloven er den samme for alle børn, så er der alligevel store forskelle institutioner imellem, og at disse forskelle særligt tager afsæt i, om pædagogerne vurderer, om de har mange eller få børn i udsatte positioner i deres dagtilbud.

Således kunne der inddeles tre overordnede typer af institutioner; henholdsvis type A, B og C.⁹

En type A-institution er således typisk et dagtilbud, hvor pædagogerne vurderer, at de ikke har mange børn i udsatte positioner, mens en type B-institution er en institution, hvor pædagogerne vurderer, at de har en stor gruppe børn, som ikke befinder sig i udsatte positioner, en gruppe børn, som de indimellem er lidt bekymrede for, og slutteligt en gruppe børn, som de vurderer, befinder sig i udsatte positioner. En type C-institution er til gengæld typisk en institution, hvor pædagogerne vurderer, at de har mange børn (og forældre), som på forskellig vis befinder sig i udsatte positioner. Når dette er relevant i denne sammenhæng, er det, fordi en type C-institution ofte fysisk er beliggende enten i eller lige op ad et udsat boligområde.

Typeinddelingen handler ikke om at inddele børnene, men viser i højere grad hen til

det forhold, at børn ofte kommer i dagtilbud i nærheden af deres eget hjem, og hvis børnene og deres forældre bor i et udsat boligområde, så kommer barnet ofte i dagtilbud i den institution, der fysisk er placeret i eller tæt omkring dette boligområde.

Forskningsprojektet var baseret på semistrukturerede interview og spørgeskemaundersøgelse med alle pædagoger og ledere i fire dagtilbud og medvirkede til at indkredse, at netop pædagoger, der arbejder i en type C-institution, oplevede, at det pædagogiske arbejde rettede sig særligt mod børn i udsatte positioner og i særlig grad også mod forældrene, som også ofte havde brug for forskellige former for støtte fra pædagogerne til både at håndtere hverdagen og til at opdrage deres børn – et forhold, der ikke blev indkredset i de andre typer institutioner.

Arbejdsspørgsmål

- ✓ Diskuter, om I vurderer, at jeres dagtilbud ligger i et udsat boligområde, og hvad denne beliggenhed betyder for jeres pædagogiske hverdag.
- ✓ Diskuter, om I tilrettelægger særlige indsatser, som I synes er vigtige for børn og familier fra disse boligområder, og i så fald hvordan disse indsatser ser ud?

⁹ Bogstaverne A, B og C er blot bogstaver og viser ikke hen til, at den ene daginstitutionstype er bedre eller dårligere end den anden, men at pædagogerne har forskellige vilkår og betingelser i det pædagogiske arbejde (se evt. uddybende Petersen 2009).

Hvad betyder det for børn i udsatte positioner, at de kommer *tidligt* i dagtilbud?

26 – 31

Som nævnt tidligere er der store internationale forskelle på, hvor gamle børn er, når de starter i dagtilbud, uanset om der er tale om børn generelt eller børn i udsatte positioner specifikt. Dette kan skyldes flere og samtidige forhold. Dels det forhold, at der i mange lande slet ikke er tradition for, at børn kommer i dagtilbud, før de er cirka 3-4 år gamle, og der derfor heller ikke forskningsmæssigt er tradition for at udforske dagtilbuddets betydning for børn i alderen 0-3 år generelt (Park 2008; Petersen 2009). Det er således først her i de senere år, at forskningen også er begyndt at rette blikket mod det, vi herhjemme betegner vuggestue-/dagplejeområdet (Burger 2012b; Nielsen 2017). Hertil kommer nok også det forhold, at mens en lang række lande endnu

er i gang med at udvikle dagtilbud for børn i udsatte positioner i 3-6-årsalderen, mangler der endnu at blive udviklet dagtilbudsindsatser for de helt små børn i udsatte positioner – i hvert fald i et omfang så det for alvor træder frem i forskningsfeltet. Det betyder, at der endnu er begrænset forskningsbaseret viden om børn i udsatte positioner, der starter i dagtilbud, når børnene er under tre år, og der er da også indkommet ganske få studier med dette fokus i søgeprocessen til denne forskningsoversigt.

FOTO: COLOUREX.COM

Arbejdsspørgsmål

- ✓ Drøft i gruppen, hvor gamle børnene typisk er, når de starter i vuggestue/ dagpleje hos jer, og hvad I vurderer, er tidligt for børn at starte i dagtilbud?
- ✓ Diskuter endvidere, om I synes, det er vigtigt, at denne gruppe børn starter tidligt i dagtilbud, og hvordan indsatserne skal tilrettelægges i forhold til de helt små børn og deres forældre, således at de får betydning for denne gruppe børn og forældre.

En række af de indkomne studier til denne forskningsoversigt viser, at dagtilbudssindsatser for børn under tre år har betydning især for børnenes kognitive udvikling (Bassok et al. 2008). Barnes & Melhuish (2017) peger endvidere på, at effekten af, at børn under to år kommer i dagtilbud, også afhænger af, at dagtilbuddet er af såkaldt høj kvalitet. Barnes & Melhuish præciserer, at hvis dagtilbuddet er af høj kvalitet, så er der bred enighed i forskningsfeltet om, at små børns kognitive og sproglige udvikling forbedres, mens dagtilbudssindsatser af såkaldt lav kvalitet ikke viser samme effekt på børnenes udvikling.

Generelt peger forskningsfeltet dog på, at det typisk er de helt små børn i udsatte positioner, der ikke kommer i vuggestue eller dagpleje. Et finsk studie (Pölkki & Vornanen 2016) pointerer fx, at en stor del af børn under tre år bliver passet hjemme med økonomisk støtte i stedet for at benytte dagtilbud, men

at denne pasningsordning overvejende anvendes af mødre, der ofte har flere børn og samtidig lavt uddannelsesniveau. Dette forhold problematiseres, idet det medfører en risiko for, at denne gruppe mødre marginaliseres fra arbejdsmarkedet, og at børnene ligeledes marginaliseres fra dagtilbuddet i forhold til samvær og leg med andre børn og deltagelse i pædagogiske aktiviteter.

Vandenbroeck et al. (2014) har i et belgisk studie undersøgt, hvorfor nogle forældre gerne vil have deres børn i vuggestue eller dagpleje, mens andre tilsyneladende ikke benytter sig heraf. Studiet viser bl.a., at det også her primært er mødre med lav uddannelse og manglende tilknytning til arbejdsmarkedet, der ikke indskrifter deres små børn i vuggestue eller dagpleje. Vandenbroeck et al. peger til gengæld her på betydningen af at udforske strukturelle og politiske begrænsninger for, at denne gruppe mødre ikke i samme omfang som såkaldte veluddannede mødre benytter sig af vuggestue eller dagpleje til deres små børn. Udvalget af vuggestuer samt adgangen hertil for mødre med lav uddannelse og manglende tilknytning til arbejdsmarkedet bliver udpeget som centrale faktorer, der kan medvirke til at forklare, hvorfor denne gruppe børn oftere ikke kommer i vuggestue/ dagpleje.

En spørgeskemaundersøgelse rettet mod 89 dagtilbud og 150 mødre indkredsede en ulighed i muligheden for at få adgang til vuggestuer og særligt til såkaldte høj kvalitetsvuggestuer. Denne ulighed i adgang skal ses i relation til dagtilbudsområdet i Belgien, hvor der ikke automatisk som i Danmark og de øvrige nordiske lande tildeles en vuggestue eller dagplejeplads til alle børn. Når studiet

her på trods af forskelle lande imellem alligevel er interessant, er det, fordi Vandenbroeck et al. peger på, at det at løfte eksisterende begrænsninger og udvide valgmuligheder i relation til vuggestueområdet sandsynligvis er bedre redskaber til at skabe længerevarende forbedringer og ændringer end tvingende politiske tiltag, der iværksættes for at fremme ny adfærd (Vandenbroeck et al. 2014).

Et skotsk studie præsenterer en interventionsindsats rettet mod toårige børn i udsatte positioner (Woolfson et al. 2010). I dette studie påbegyndte en gruppe toårige børn dagtilbud et år tidligere, end det ellers er normalt i skotske dagtilbud. Interventionen omfattede således, at denne gruppe af toårige påbegyndte et allerede eksisterende dagtilbud, samt at personalet havde tilrettelagt deres arbejde således, at forældrene blev inddraget aktivt i hverdagen i dagtilbuddet, både som et tilbud om at komme og være der i løbet af dagen, men også i form af "undervisning" om børns leg og udvikling. Studiet var designet således, at der var en gruppe toårige børn, der fik tilbud om at komme i dagtilbud, og en tilsvarende gruppe, der fungerede som kontrolgruppe, men ikke kom i dagtilbud og "blot" blev passet hjemme. Formålet var at indsamle viden om, hvordan denne indsats havde betydning for forældrenes (mødrenes) forståelser af deres barn og muligheder for at tilbyde deres barn et støttende og stimulerende omsorgsmiljø. Data blev indsamlet gennem interview med mødre såvel som med en række testmetoder, der blev anvendt på børnene før og efter interventionsforløbet. Resultater fra studiet peger på, at indsatsen havde hjulpet forældrene (mødrene) på en række områder, særligt i forhold til at forandre opdragelses-

måder over for deres barn og ændre på deres forståelser af børns udviklingsmæssige behov, efter at de havde set, hvordan personalet i dagtilbuddet leger med børn i den alder.

Det sidste studie, der skal præsenteres her under betydningen af, at børn i udsatte positioner kommer tidligt i dagtilbud, er et australsk studie af Smith et al. (2018), der særligt har et blik på små børn i alderen 0-3 år og deres mødre, der alle har aboriginal baggrund, en befolkningsgruppe, der angives at være en af de mest sårbare og udsatte grupper i Australien. Studiet præsenterer en tidlig "vuggestue"-indsats med fokus på helt små børns udvikling. Her blev der i et særligt by- og boligområde i Australien, hvor der primært bor folk med aboriginal baggrund, oprettet et dagtilbud for de 0-3-årige børn og deres mødre. Studiet uddyber ikke, hvordan selve dagtilbudsindsatsen var tilrettelagt, men betonede, at en uddannet Montessori-pædagog blev ansat til at varetage de pædagogiske aktiviteter. I det første halve år af forløbet blev der indskrevet 67 børn og 64 voksne. I dataindsamlingen deltog 12 voksne, heraf 8 medarbejdere og 4 forældre i en række semistrukturerede forskningsinterview, der undersøgte, hvordan denne vuggestueindsats havde betydning for børnenes udvikling. Der er således her tale om et mindre kvalitativt studie, hvor formålet er at udforske både forældre og personales oplevelser og erfaringer med at indgå i vuggestueindsatsen. Resultaterne fra disse forskningsinterview viser, at vuggestueindsatsen havde tydelige psykologiske og adfærdsmæssige fordele for børnene, der var indskrevet i vuggestuen, og peger ligeledes på, at indsatsen havde positiv betydning for forældre-barn-relationen, idet

forældrene blev støttet i samvær og lege med deres små børn. Hertil pegede resultaterne også på en øget forståelse hos forældrene af betydningen af tidlig læring.

Om forfatteren

Referencer

30 – 31

Kirsten Elisa Petersen

er lektor, ph.d., på DPU, Aarhus Universitet, og forsker særligt i børn og unge i udsatte positioner og pædagogers arbejde med denne gruppe i

forskellige institutionelle sammenhænge. Hun skrev ph.d.-afhandling om daginstitutionens indsatser og betydning for netop denne gruppe børn. Det var hendes arbejde med denne afhandling, der bl.a. omfattede feltarbejde i forskellige daginstitutioner, der for alvor medvirkede til, at hendes forskningsområde blev koncentreret om børn i udsatte positioner, og om hvordan pædagogers arbejde og faglige kompetencer samt pædagogiske indsatser har betydning for denne gruppe børns hverdag, trivsel og udviklingsmuligheder..

Tak til

Helle Plauborg, Bente Jensen og Carsten Henriksen fra Aarhus Universitet, samt to eksterne anonyme fagfællebedømmere, der har bidraget med kritiske og konstruktive læsninger af teksten.

Acar, I.H., Torquati, J., Encinger, A.J. & Colgrove, A. (2017): The role of child temperament on low-income preschool children's relationships with their parents and teachers. *Infant and Child Development* 27(1), 1-17.

Achenbach, T.M., Edelbrock, C. & Howell, C.T. (1987): Empirically based assessment of the behavioral/emotional problems of 2- and 3-year-old children. *Journal of Abnormal Child Psychology* 15(4), 629-650.

Ansari, A. & Winsler, A. (2014): Montessori public school pre-k programs and the school readiness of low-income black and Latino children. *Journal of Educational Psychology* 106(4), 1066-1079.

Ansari, A. (2017): The selection of preschool for immigrant and native-born Latino families in the United States. *Early Childhood Research Quarterly* 41(4), 149-160.

Barnes, J. & Melhuish, E.C. (2017): Amount and timing of group-based childcare from birth and cognitive development at 51 months: A UK study. *International Journal of Behavioral Development* 41(3), 360-370.

Bassok, D., French, D., Fuller, B. & Kagan, S.L. (2008): Do child care centers benefit poor children after school entry? *Journal of Early Childhood Research* 6(3), 211-231.

Becker, B., Boldin, E. & Klein, O. (2016): Formal and informal early education of Turkish-origin children in Germany. *Early Child Development and Care* 186(1), 173-189.

Becker, B. & Schober, P.S. (2017): Not just any child care center? Social and ethnic disparities in the use of early education institutions with a beneficial learning environment. *Early Education and Development* 28(8), 1011-1034.

Becker, B. & Tuppatt, J. (2018): Does ethnic bias affect kindergarten teachers' school entry recommendations? *Educational Research* 60(1), 17-30.

Benzies, K., Tough, S., Edwards, N., Nagan, K., Keown, L.A., Mychasiuk, R. & Donnelly, C. (2009): Effects of a two-generation Canadian preschool program on parenting stress, self-esteem, and life skills. *Early Childhood Services: An Interdisciplinary Journal of Effectiveness* 3(1), 19-32.

Benzies, K., Edwards, N., Tough, S. & Donnelly, C. (2011): Effects of a two-generation preschool programme on receptive language skill in low-income Canadian children. *Early Child Development and Care* 181(3), 397-412.

Benzies, K., Mychasiuk, R., Kurilova, J., Tough, S., Edwards, N. & Donnelly, C. (2014): Two-generation preschool programme: immediate and 7-year-old outcomes for low-income children and their parents. *Child & Family Social Work* 19(2), 203-214.

Bingham, G.E. & Patton-Terry, N. (2013): Early language and literacy achievement of early reading first students in kindergarten and 1st grade in the United States. *Journal of Research in Childhood Education* 27(4), 440-453.

- Bondebjerg, A., Jusufbegovic, L., Qvortrup, L. & Vestergaard, S. (2017): *Forskningskortlægning og -vurdering af skandinavisk dagtilbudsforskning for 0-6-årige i året 2015*. Teknisk rapport fra Dansk Clearinghouse for Uddannelsesforskning. København: DPU, Aarhus Universitet.
- Bondebjerg, A., Jusufbegovic, L., Qvortrup, L. & Vestergaard, S. (2018): *Empirisk dagtilbudsforskning for 0-6-årige i de skandinaviske lande. Forskningskortlægning og -vurdering i året 2016*. Teknisk rapport fra Dansk Clearinghouse for Uddannelsesforskning (NCS). København: DPU, Aarhus Universitet.
- Bondebjerg, A., Jusufbegovic, L., Qvortrup, L. & Vestergaard, S. (2019): *Empirisk dagtilbudsforskning for 0-6-årige i de skandinaviske lande. Forskningskortlægning og -vurdering for året 2017*. Teknisk rapport fra Dansk Clearinghouse for Uddannelsesforskning. København: DPU, Aarhus Universitet.
- Bourdieu, P. & Passeron, J.C. (2006): *Reproduktionen – bidrag til en teori om undervisningssystemet*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Bowlby, J. (1998): *Attachment and loss: Volume II: Separation: Anger and anxiety*. Pimlico, London.
- Bronfenbrenner, U. (1986): Ecology of the family as a context for human development: Research perspectives. *Developmental Psychology* 22(6), 723-742.
- Burger, K. (2012a): A quasi-experimental study into the relations between families' social and cultural background and children's crèche experience and global cognitive competence in primary school. *Early Child Development and Care* 182(7), 875-906.
- Burger, K. (2012b): Do effects of Center-based care and education on vocabulary and Mathematical skills vary with children's sociocultural background? Disparities in the Use of and Effects of Early childhood services. *International Research in Early childhood Education* 3(1), 17-24.
- Chlapana, E., & Tafa, E. (2014): Effective practices to enhance immigrant kindergartener's second language vocabulary learning through storybook reading. *Reading and Writing* 27(9), 1619-1640.
- Christoffersen, M.N., Højen-Sørensen, A., & Laugesen, L. (2014): *Daginstitutionens betydning for børns udvikling. En forskningsoversigt*. København: SFI. Det Nationale Forskningscenter for Velfærd.
- Collins, M.F., & Dennis, S.E. (2009): Targeting oral language development in high-risk preschoolers. *NHSA Dialog* 12(3), 245-256.
- Crosby, D., Dowsett, C.J., Genetian, L.A., & Huston, A.C. (2010): A tale of two methods; comparing regression and instrumental variables estimates of the effects of preschool childcare type of the subsequent externalizing behavior of children in low-income families. *Developmental Psychology*, 46(5), 1030-1048.
- Ertmann, B.V. (2016): *Brief review over eksisterende forskning om udsatte børn i dagtilbud*. København: Forsknings og udviklingsafdelingen, Professionshøjskolen UCC.
- Franze, M., Biermann J., Weitmann, K., & Hoffmann, W. (2018): Reducing developmental risks by additional staff hours: Effects of a government program to support day care centers with socially deprived children. *Children and Youth Services Review*, 93, 240-247.
- Fröhlich-Gildhoff, K., & Rönau-Böse, M. (2017): Prevention of exclusion: The promotion of resilience in early childhood institutions in disadvantaged area. *Journal of Public Health* 20(2), 131-139.
- Goldfeld, S., O'Connor, E., O'Connor, M., Sayers, M., Moore, T., & Kvalsvig, A. (2016): The role of preschool in promoting children's healthy development: Evidence from an Australian population cohort. *Early Childhood Research Quarterly* 35, 40-48.
- Hacking, I. (2002): Making up people. I I. Hacking (red.): *Historical ontology*. Cambridge, Mass: Harvard University Press, 99-114.
- Hansen, E.J. (2003): *Uddannelsessystemerne i sociologisk perspektiv*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Hayley, C.S., Batten, R., McDonald, H., & Taylor, M.F. (2018): Caregivers and service providers' perspectives on a Western Australian aboriginal community's 0-3 years, early learning programme. *Early Child Development and Care* 188(10), 1431-1441.
- Hogan, A., Scott, K.G., & Bauer, C.R. (1992): The adaptive social behavior inventory (asbi): a new assessment of social competence in high-risk three-year-olds. *Journal of Psychoeducational Assessment*, 10(3), 230-239.
- Højen-Sørensen, A-K., Kristiansen, L.J., Jørgensen, A-M. K, & Wendt, R.E. (2016): *Kortlægning, kvalitetsvurdering og analyse af udviklingen i skandinavisk dagtilbudsforskning for 0-6-årige i året 2014*. København: SFI. Det Nationale Forskningscenter for Velfærd.
- Jensen, B. (2009a): A Nordic approach to early childhood education (ECE) and socially endangered children. *European Early Childhood Education Research Journal* 17(1), 7-21.
- Jensen, B., Holm, A., Allerup, P., Kragh, A. (2009b): *Effekter af indsatser for socialt udsatte børn i daginstitutioner, HPA-projektet*. København: Danmarks Pædagogiske Universitetsforlag.
- Jensen, B., Jensen, P., & Rasmussen, A.W. (2013): *Vidensbaseret indsats over for udsatte børn i dag-tilbud – modelprogram: Effekter af VIDA*. Aarhus Universitet: Institut for Uddannelse og Pædagogik.
- Larsen, M.S., Jensen, B., Johansson, I., Moser, T., Ploug, N., & Koushold, D. (2011a): *Forskningskortlægning og forskervurdering af skandinavisk forskning i året 2009 i institutioner for de 0-6-årige (førskolen)*. Dansk Clearinghouse for Uddannelsesforskning. Danmarks Pædagogiske Universitetsskole, Aarhus Universitet.
- Larsen, M.S., Bang-Olsen, A., Berliner, P., Sommersel, H.B., Pedersen, A.G., Holm, A., Jensen, B., Kristensen, R.M., Ploug, N., & Tiftkci, N. (2011b): *Programmer for 0-6-årige med forældreinvolvering i dagtilbud: En forskningskortlægning*. Dansk Clearinghouse for Uddannelsesforskning. Danmarks Pædagogiske Universitetsskole. Aarhus Universitet.
- Lowenstein, A.E. (2011): Early care and education as educational Panacea: What do we really know about its effectiveness? *Educational Policy* 25(1), 92-114.
- Magnuson, K. & Waldfogel, J. (2016): Trends in income-related gaps in enrollment in early childhood education: 1968 to 2013. *AERA Open* 2(2), 1-13.
- Mander, D. & Moore, N.D. (2015): Speech-Language Service Delivery Model in Low Socio-Economic Status Preschools: An Explanatory

- Evaluation. *Canadian Journal of Speech-Language Pathology and Audiology* 39(3), 214-236.
- Mashburn, A., Justice, L.M., McGinty, A., & Slocum, L. (2016): The impacts of a scalable intervention on the language and literacy development of rural pre-kindergartners. *Applied Developmental Science* 20(1), 61-78.
- McKeown, K., Haase, T., & Pratschke, J. (2015): Determinants of child outcomes in a cohort of children in the free pre-school year in Ireland, 2012/2013. *Irish Educational Studies* 34(3), 245-263.
- Melhuish, E. (2004): *A literature review of the impact of early years provision upon young children with emphasis given to children from disadvantaged backgrounds*. Report to the comptroller and Auditor General. London: London. National Audit Office.
- Melzi, G., Schick, A., & Bostwick, E. (2013): Latino children's narrative competencies over the pre-school years. *Actualidades en Psicología* 27(115), 1-14.
- Mitchell, L.M. & Meagher-Lundberg, P. (2017): Brokering to support participation of disadvantaged families in early childhood education. *British Educational Research Journal* 43(5), 952-967.
- Munck, C.C.C. (2017): *Små børns fællesskabelse i en flertydig vuggestuepraksis*. Ph.d.-afhandling. Roskilde Universitet.
- Myers, J., Gibbons, K., Arnup, S., Volders, E., & Naughton, G. (2015): Early childhood nutrition, active outdoor play and sources of information for families living in highly socially disadvantaged locations. *Journal of Paediatrics and Child Health* 51(3), 287-293.
- Nabuco, M.E., Aguiar, M.S., Costa, C., & Morais, D. (2014): Evaluation of the effectiveness of the implementation of the A PAR parental intervention programme in Portugal. Child development and parenting support. *European Early Childhood Education Research Journal* 22(4), 554-572.
- Navarro-Cruz, G.E. & Luschei, T.F. (2018): International evidence on effective early childhood care and education programs: A review of best practices. *Global Education Review* 5(2), 8-27.
- Nergaard, T.B. (2009): The day care experience of minority families in Norway. *Child Care in Practice* 15(1), 3-20.
- Nielsen, A.C. (2017): *Bekymringsbarn blir til: en institusjonell etnografi av tidlig innsats som styringsrasjonal i barnehagen*. Ph.d.-afhandling. Norge: Universitets i Agder, Kristiansand.
- Owen, A. & Anderson, B. (2017): Informal community support for parents of pre-school children: A comparative study investigating the subjective experience of parents attending community-based toddler groups in different socio-economic situations. *Journal of Early Childhood Research* 15(2), 212-224.
- Park, B. (2008): The earlier, the better: Early intervention programs for infant and toddlers at risk. *Dimensions of Early Childhood* 36, 3-7.
- Peeters, J., & Sharma, N. (2014): Professional development for ECEC practitioners with responsibilities for children at risk: Which competences and in-service training are needed? *European Early Childhood Education Research Journal* 22(3), 412-424.
- Petersen, K.E. (2006): *Daginstitutionens betydning for udsatte børn – en forskningsoversigt*. HPA-serie, No.1. Arbejdspapir 8. www.dpu.dk/hpa/publikationer.
- Petersen, K.E. (2009): *Omsorg for socialt udsatte børn. En analyse af pædagogers kompetencer og pædagogiske arbejde med socialt udsatte børn i daginstitutionen*. Ph.d.-afhandling. Institut for Pædagogik, DPU, Aarhus Universitet.
- Pölkki, P.L., & Vornanen, R.H. (2016): Role and success of Finnish early childhood education and care in supporting child welfare clients. Perspective from parents and professionals. *Early Childhood Educational Journal* 44(6), 581-594.
- Ramey, C.T., McGinness, G.D., Cross, L., Collier, A.M., & Barrie-Blackley, S. (1979): *The Abecedarian approach to social competence: cognitive and linguistic intervention for disadvantaged pre-schoolers*. Frank Porter Graham Child Development Center, University of North Carolina at Chapel Hill, 1-58.
- Rogde, K., Melby-Lervåg, M., & Lervåg, A. (2016): Improving the general language skills of second-language learners in kindergarten. A randomized controlled trial. *Journal of Research on Educational Effectiveness* 9, 150-170.
- Romano, E., Kohen, D., & Findlay, L.C. (2010): Associations among child care, family, and behavior outcomes in a nation-wide sample of preschool-aged children. *International Journal of Behavioral Development* 34(5), 427-440.
- Rutter, M. (1985): Resilience in the face of adversity. Protective factors and resistance to psychiatric disorder. *The British Journal of Psychiatry* 147(6), 598-611.
- Rutter, M. (2000): Resilience reconsidered: Conceptual considerations, empirical findings, and policy implications. I J.P. Shokoff & S.J. Meisels (red.): *Handbook of early childhood intervention*. Cambridge: Cambridge University Press, 651-682.
- Schweinhart, L.J., Barnes, H.V., & Weikart, D.P. (1993): *Significant benefits. The High/Scope Perry preschool study through age 27*. Ypsilanti, Michigan: The High/Scope Educational Research Foundation.
- Smith, H.C., Batten, H., McDonald, H., & Taylor, M.F. (2018): Caregivers and service providers' perspectives on a Western Australian aboriginal community's 0-3 years, early learning programme. *Early Child Development and Care* 188(10), 1431-1441.
- Stanton-Chapman, T.L., Walker, V., & Jamison, K.R. (2014): Building social competence in pre-school: The effects of a social skills intervention targeting children enrolled in head start. *Journal of Early Childhood Teacher Education* 35(2), 185-200.
- Sylva, K., Melhuish, E., Sammons, P., Siraj-Blatchford, I., & Taggart, B. (2010): *Early childhood matters. Evidence from the effective pre-school and primary education project*. New York: Routledge.
- Vandenbroeck, M., Geens, N., & Berten, H. (2014): The impact of policy measures and coaching on the availability and accessibility of early child care: A longitudinal study. *International Journal of Social Welfare* 23, 69-79.
- Vik, S. (2014): *Barns deltagelse og tidlig innsats: et pedagogisk bidrag til forståelse av tidlig innsats i norske barnehager*. Tidsskrift for nordisk barnehageforskning/ Nordic Early Childhood Education

Research Journal 8(2), 1-13.

Villumsen, A.M. (2015): *Fra flertydighed til fokus. Aktionsvidenskabelig organisationsudvikling mod styrket tværprofessionelt samarbejde om udsathed hos børn*. Ph.d.-afhandling. Aarhus: Aarhus Universitet.

Watanabe, S.E., Phillips, D.A., Morrissey, T.W., McCartney, K., & Bub, K. (2011): Double jeopardy: Poorer social-emotional outcomes for children in the NICHD SECCYD experiencing home and child-care environments that confer risk. *Child Development* 82(1), 48-65.

Weikart, D.P., Deloria, D., Lawser, S., & Wiegand, R. (1978): *The Ypsilanti preschool curriculum demonstration project – preschool years and longitudinal results*. Ypsilanti, Michigan: Monographs of the High/Scope Educational Research Foundation, 4.

Woolfson, L.M., Durkin, K., & King, J. (2010): Changing cognitions in parents of two-year-olds attending Scottish sure start centres. *International Journal of Early Years Education* 18(1), 3-26.

Kommende udgivelser

Børns leg i daginstitutioner

Normeringer i dagtilbud

Digitale læremidler i modersmålsundervisning

Skolevægning

Inklusion

Faglig og social elevtrivsel i gymnasieskolen

Specialevejledning på de videregående uddannelser

[dpu.au.dk/pædagogiskindblik](https://dpu.au.dk/paedagogiskindblik)

DPU
AARHUS UNIVERSITET

Aarhus Universitetsforlag
AARHUS UNIVERSITY PRESS

 NCS
NATIONALT CENTER
FOR SKOLEFORSKNING